

ВИХОВАННЯ ТА ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ШЛЯХИ ДО ДУХОВНОГО ОНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА

Гончаренко М.С., Кириленко С. В., Михайличенко М.В., Новикова В.Є., Карачинська Е.Т.
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

Анотація. В статті розкривається валеологічний підхід до визначення духовності, складові духовного здоров'я. Докладно наведені етапи виховання духовності. Підкреслено роль традицій української культури в забезпеченні духовного розвитку підрастаючого покоління. Наголошено на важливості систематичної підготовки фахівців - валеологів для втілення в життя програми гуманізації освіти.

Ключові слова: валеологія, духовне здоров'я, гуманізація освіти.

Аннотация. Гончаренко М.С., Кириленко С. В., Михайличенко М.В., Новикова В.Е., Карачинская Е.Т. **Воспитание и гуманизация образования как пути к духовному обновлению общества.** В статье раскрывается валеологический подход к определению духовности, составу духовного здоровья. Подробно приведенные этапы воспитания духовности. Подчеркнута роль традиций украинской культуры в обеспечении духовного развития подрастающего поколения. Подчеркнута важность систематической подготовки специалистов-валеологов для воплощения в жизнь программы гуманизации образования.

Ключевые слова: валеология, духовное здоровье, гуманизация образования.

Annotation. Goncharenko M.S., Kirilenko S. V., Mihailichenko M.V., Novikova V.E., Karachinskaya E.T. **Education and humanization education as paths to spiritual innovation of company.** In the article is uncovered valueology approach to definition of spirituality, structure of spiritual health. Explicitly the indicated stages of education spirituality. The role of traditions of the Ukrainian crop in maintenance of spiritual development of rising generation is underlined. Importance of systematic preparation of experts - valueology for an embodiment in life of the program humanization education is underlined.

Keywords: valueology, spiritual health, humanization education.

Вступ.

Однією з першочергових задач соціально орієнтованої держави має бути сприяння розвитку молодого покоління, задоволення його життєво важливих потреб для творчого розвитку. Воно передбачається Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, Всесвітньою декларацією про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей і Планом дій щодо їх виконання. Втілення в життя вимог цих документів потребує невідкладних дій, спрямованих на ефективне вирішення головної проблеми, пов'язаної з майбутнім України - проблеми забезпечення здоров'я дітей і молоді, що вмотивовано різким погіршенням стану їх фізичного, розумового і духовного розвитку.

Здоров'я людини можна охарактеризувати як динамічний стан організму, який відзначається повним фізичним, інтелектуальним, психічним, духовним і соціальним благополуччям і піддається впливові способу життя людини [1, 2]. Саме тому все істотніше відчувається гостра потреба у створенні системи формування здорового способу життя з орієнтацією на нове розуміння взаємозв'язків Людини та Природи, сенсу життя, долі людства, а також того, що ми впливаємо на оточення і самі перебуваємо під впливом інших людей. Крім того, необхідно виробити у людей ставлення до власного здоров'я як до найбільшої цінності. Це врешті-решт призведе до виховання творчої людини з новим світоглядом і профілактичною спрямованістю мислення, здатної вирішувати проблеми сьогодення [3;4].

Робота виконана за планом НДР Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Формулювання цілей роботи

Сучасний період розвитку людства характеризується загостренням глобальних проблем, які значною мірою обумовлюються хибністю моральних і духовних орієнтирів людини — ціннісних, пізнавальних та діяльнісних. Це викликає нагальну потребу внесення докорінних змін до життєстрою людини та визначення нових духовних і моральних джерел і засад буття. Майбутнє людства залежить від вибору нової стратегії розвитку, яка здатна максимально розкрити моральний і духовний потенціал людини, її свідомої спрямованості на реалізацію найкращих внутрішніх рис особистості у гармонії з усіма формами життя. Вирішення проблем, пов'язаних із формуванням духовного здоров'я, сприятиме не лише виживанню цивілізації, але й персонального існування особистості в соціумі. Адже духовне здоров'я — це здоров'я свідомості та процесів мислення людини, і саме його можна вважати запорукою покращення фізичного та психічного здоров'я.

Результати досліджень.

Ці проблеми покликана вирішити валеологія. Специфіка валеологічного розуміння здоров'я полягає в тому, що вона розглядає його не лише в аспекті медико-біологічних чинників, але й з точки зору духовної та соціокультурної сутності: адже ми живемо у світі, де все взаємопов'язано. І щоб дійсно змінити себе, своє життя, слід змінити своє ставлення до життя, до інших людей, до самого себе. Інакше кажучи, в аспекті валеологічного підходу до поняття «здоров'я» воно трактується як система складових, найважливішими з яких є фізичне (тіло), соціальне (мораль), психічне (емоції) та духовне (внутрішній світ особистості) здоров'я. Ідеально для здоров'я людини слід вважати гармонію вказаних складових.

Щодо поняття «духовність», то різні автори розуміють його по-різному. До недавнього часу воно пов'язувалося лише з релігією і з філософських позицій не розглядалося. Наразі з'являються праці, котрі містять смислове визначення поняття «духовність», де обґрунтовується його філософський статус, доводиться значущість духовності та моральності як умови самозбереження та саморозвитку особистості, суспільства, цивілізації [5; 6].

Духовність можна вважати комплексом таких суттєвих якостей особистості, які відтворюють її мораль, естетичний і природозахисний зміст, спрямований на утвердження принципів гуманізму, а також подолання елементів бездуховності у світогляді та культурі. Базовими поняттями, які відповідають цим якостям, є такі: Віра, Надія і Любов, Мудрість, Краса, Гармонія, Милосердя тощо [7], тобто все те, що відрізняє людину як частину Природи і властиво лише їй. Отже, духовна сфера особистості, тобто індивідуальна система духовних якостей, понять і цінностей, являє собою синтез інтелектуальної та моральної сфери.

Духовне здоров'я визначається станом внутрішнього світу людини, усвідомлення своєї ролі та місця в соціумі, бачення себе як частки (мікрокосму) цілого (макрокосму) [8]. З позицій валеології складовими духовноздоров'я є: психічний стан людини, рівень сформованості її світогляду і свобода особистості.

Духовний аспект здоров'я почав досліджуватися з кінця ХХ ст. У східній медицині лікар розпочинає свою роботу з пацієнтом, як правило, з психічної сфери, а не з фізичного тіла, як це робиться у нас. На жаль, переважна більшість людей вважають, що з духовним здоров'ям у них все нормально, і всі свої негаразди пояснюють недоліками у роботі окремих органів організму (нирок, печінки тощо). Така точка зору свідчить про низький рівень знань. Праці М.С. Гончаренко В.П. Гоча, В.П. Жикаренцева, В. Казначеева, Е. Кузнецова, В.Л. Кулініченко, Е.О. Помиткіна, Л. Хей [6, 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15] та інших дослідників містять дані про нові закони та механізми взаємодії між фізичною та духовною складовими здоров'я.

Духовне здоров'я залежить від максимального розкриття морального і духовного потенціалу людини, її свідомої спрямованості на реалізацію найкращих внутрішніх властивостей особистості, залучення до культурних цінностей, накопичених людством [16].

Необхідними умовами формування і зміцнення духовного є впровадження програм і методик експертної оцінки особистості; розробка науково-методичних матеріалів для викладання валеології у сфері освіти, а також збалансованої валеологізації навчального процесу; визначення духовно-морального стану учнів і студентів; забезпечення духовно-етичної просвіти вчителів, вихователів і батьків; гармонізація внутрішнього світу особистості на засадах загальнолюдських гуманістичних морально-етичних цінностей (краси, віри й любові, доброти тощо), потреба в яких обумовлюється багатьма соціальними та біологічними чинниками і постає дуже гостро саме у період сьогодення, проведення моніторингу змін у духовному стані школярів і студентів психологічного клімату у шкільних і студентських колективах, міжособистісних відносин, а також здійснення валеопроектної роботи, спрямованої на духовне оздоровлення.

Духовне здоров'я – це здоров'я свідомості та смислової сфери, а саме усвідомлення людиною цілі життя, свого місця та ролі у Бутті. Психічне здоров'я являє собою стан емоцій, ступінь розвитку інтелекту, розуму (психологічне благополуччя, рівні тривожності та депресії, контроль емоцій і поведінки, пізнавальні функції) [17]. Це дозволяє розглядати духовний розвиток особистості, використовуючи зокрема, розроблені принципи і методи психологічної діагностики [18; 19].

Складовими духовноздоров'я, які потребують пріоритетної уваги особливо у дитячому віці, є: а) психічний стан особистості, б) рівень становлення її світогляду, свобода совісті. Для кожної з них формулюються цілі і конкретні методи впливу, зокрема:

а) ціль - зміцнення психічного здоров'я особистості. Методи впливу: бесіда, психологічне тестування, рухливі ігри, сюжетно-рольові ігри, читання відповідної літератури;

б) ціль - запобігання нанесенню шкоди індивідуальності та неповторності внутрішнього світу дитини; створення умов для формування і становлення її власного світогляду. Методи: індивідуальний підхід до особистості; цілеспрямовані тематичні заняття з дітьми у невеликих групах (3–5 чол.), тематичні бесіди з батьками;

в) ціль - виховання поваги до власних поглядів і віросповідання та до поглядів і віросповідання інших людей. Методи: використання у повсякденній роботі притч і легенд різних народів із релігійним забарвленням; розповіді та історичні екскурси по релігіях світу; підтримання рівного ставлення до різних релігій [17].

В аспекті ціннісного підходу розрізняють такі рівні свідомості особистості, які пов'язані з її духовністю: 1) егоцентричної обмеженості, 2) родинних (сімейних) цінностей, 3) суспільних, громадянських, національних цінностей, 4) загальнолюдських цінностей, 5) духовної свідомості (космічних, або буттєвих цінностей).

Саме тому діяльність щодо розширення свідомості для відтворення динаміки цього процесу слід розпочинати з ембріонального періоду життя людини, який можна назвати періодом несвідомої єдності з Буттям, а, крім того, з організмом матері. В цей час організм матері відіграє для дитини роль своєрідного всесвіту, з яким вона перебуває у більшості випадків у відносинах повної гармонії та єдності.

Перший рівень - це переважаюча любов дитини до себе, тобто егоцентризм, який може залишитися назавжди, і така людина стає егоїстом.

На другому рівні пріоритетними стають потреби та цінності родини, тобто світогляд розширюється до сімейного кола.

На третьому рівні відбувається усвідомлення того, що життя родини пов'язане з життям суспільства і нації, і це забезпечує перехід до громадянської активності, патріотизму, національної свідомості.

На четвертому рівні кожна особистість визнає право будь-якої людини на власні переконання, починає розуміти, що людство в цілому та конкретна особа являють собою єдиний організм і виконують свою важливу роль. Тут починає спрацьовувати так зване «золоте правило» Ісуса Христа: не роби іншим того, чого не бажаєш собі.

Найвищий рівень свідомості можна назвати «духовним рівнем». Він характеризується розумінням того, що Всесвіт - це єдиний організм, а Земля з усіма істотами, що її населяють, - його невід'ємна частина. Це призводить до відповідного ставлення особистості до всіх живих істот Всесвіту як до самої себе.

Духовністю не можна оволодіти раз і назавжди. Процес самовдосконалення людини безперервний. Саме у межах освіти формується особистість, закладаються певні підґрунтя її світогляду та світосприйняття, які у подальшому допоможуть їй визначити свою самоцінність, розвивати творчі здібності, оволодівати мистецтвом жити. Не випадково модель школи XXI століття, яка розроблена ЮНЕСКО, передбачає розвиток творчого потенціалу людини. Отже, життєтворчість набуває характеру нової освітньої парадигми, яку слід запроваджувати до безперервної валеологічної освіти, що передбачає поетапне оволодіння принципами і методами здорового способу життя від дошкільного закладу до загальноосвітньої школи і вищого навчального закладу.

Принциповими засадами валеологічного та психолого-педагогічного забезпечення духовного розвитку дітей і молоді є відродження існуючих традицій української культури. Вони передаються від покоління до покоління як загальноприйняті та загальнообов'язкові, забезпечують подальше існування і розвиток особи і народу, суспільства в цілому, об'єднують минуле і майбутнє народу, старші й молодші покоління інтегрують етнічну спільність людей у високорозвинену сучасну націю. Ці традиції виявляють себе у любові до рідних, до свого дому, дбайливому ставленні до природи, збереженні рідної мови, вивченні свого родоводу, історії народу тощо).

За часів сьогодення, коли відбувається духовне оновлення суспільства, освітянські і виховні заклади мають скеровувати свої зусилля на формування гармонійно розвиненої особистості учня, який стає суб'єктом самоосвіти і самовиховання. Це потребує внесення відповідних змін до освітньої галузі, зокрема спрямованості діяльності педагогів на виховання учня як творчої особистості, зменшення інформаційного навантаження навчальних програм, вдосконалення методики викладання окремих предметів і змісту підручників тощо, а також урахування чинників впливу на духовне становлення дітей і молоді, а саме особливостей їхніх інтересів і вподобань, рівня родинного виховання тощо.

Е.О. Помиткіним розроблено психолого-педагогічну систему, яка передбачає активізацію духовного зростання дітей і молоді і будується на **принципах** духовної та соціальної спрямованості, безперервності та наступності, особистісної орієнтованості і врахування вікових особливостей розвитку особистості [18].

Принцип **духовної та соціальної спрямованості** знаходить свій прояв у підпорядкуванні діяльності педагогічного колективу розвитку духовного потенціалу особистості.

Реалізація принципу **безперервності та наступності** відбувається через послідовність і взаємозв'язок запроваджених у закладах шкільної та вищої професійної освіти спецкурсів і методик, які забезпечують відповідний вплив на учня протягом навчання.

Принцип **особистісної орієнтованості** реалізується завдяки використанню спеціальних моделей особистості (В. В. Рибалка, Е. О. Помиткін).

Принциповий підхід **урахування вікових потреб розвитку особистості** здійснюється на основі функціональних зв'язків між окремими періодами особистісного зростання.

Висновки.

Діагностика духовного розвитку, вихованості та культури здоров'я покликана визначити ефективність виховної роботи у сім'ї і навчальному закладі та керувати цими процесами. Використання найпростіших діагностичних методик у власній практиці та володіння ними, навички аналізу та узагальнення одержаних даних збагатять людину, розширять діапазон її вмінь, а отже, забезпечать ефективність виховання і самовиховання, сприятиме процесу гуманізації і всебічному розвитку особистості.

Наразі склалися сприятливі умови для втілення у життя такої програми. Спеціальність «валеологія» увійшла до «Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями», що дасть змогу розпочати планову систематичну підготовку фахівців-валеологів для навчальних і виховних закладів різного рівня.

Окреслені вище проблеми можна вирішити за умови вдосконалення гуманітарної освіти, знання критеріїв оцінки соціально-духовних рис особистості й оволодіння методичними підходами щодо діагностики його стану. У цій роботі узагальнюється досвід багатьох науковців, котрі працюють у зазначеному напрямі, містяться відомості про інструментарій, використання якого дає можливість оцінити не лише ставлення людини до самої себе як до особистості, але й і власних взаємовідносин з оточуючим світом.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вивчення інших проблем виховання та гуманізація освіти.

Література

1. Агаджанян Н.А. Экология человека / Н.А. Агаджанян, В.И. Трошин. - М., 1994. - 255 с.
2. Оржеховська В.М. Духовність - це здоров'я молодого покоління / В.М. Оржеховська Т.В. Тарасова. - Тернопіль, 2005. - 216 с.
3. Апанасенко Г.Л. Медицинская валеология / Г.Л. Апанасенко, Л.А. Попова. - Ростов н/Дону: Феликс, 2000. - 248 с.
4. Апанасенко Г.Л. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека / Г.Л. Апанасенко Эволюция биоэнергетики и здоровье человека. - СПб.: Петрополис, 1992.
5. Бекк Р.М. Космическое сознание. - М.: Золотой век, 1994. - 100 с.
6. Помиткін, Е.О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти: Навч.-метод. посібник / Е.О. Помиткін. - К., 1999. - 162 с.]
7. Бенедиктов Д. Д. Общественное здоровье: пути оценки и прогнозирования// Общественные науки и здравоохранение. - М., 1990.
8. Брехман И. И. Валеология — наука о здоровье. - М.: Физкульт и спорт, 1990. — 207 с.
9. Гончаренко М.С. Этапы формирования духовности человека в учебно-воспитательном процессе. Теоретические и практические аспекты / М.С. Гончаренко В.Г. Гончаренко Н.В. Михайличенко // Валеология: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку: Матер. 3-ї між народ. наук.-практ. конф.: Т. 1, ч. 2. - Харків, 2005. - С. 6–12.
10. Гоч В.П. Духовные аспекты гармонизации человека / В.П. Гоч// Избранные труды школы «Причина и карма»: Сб. 1. - Тюмень, Истина, 1998. - С. 3–11.
11. Жикаренцев В. Путь к свободе: Взгляд в себя / В. Жикаренцев. - СПб: Золотой век; Диамант, 1997. - 272 с.
12. Казначеев В.П. Феномен человека: космические и земные истоки/ В.П. Казначеев. - Новосибирск, 1999. - 128 с.
13. Кузнецов Е. Новая валеология нового времени / Е. Кузнецов - Ростов н/Дону: Восхождение 2000. - 240 с.
14. Кулиниченко В.Л. Современная медицина: Трансформация парадигм теории и практики В.Л. Кулиниченко - К.: Центр практичної філософії, 2001. - 240 с.
15. Хей Л. Позитивный подход/ Луиза Хей. - М.: Олма-Пресс, 1998. - 221
16. Буліч О. Г., Муравов І. В. Валеология. Теоретичні основи валеології. - Київ, 1997. — 224 с.
17. Гончаренко М.С. Валеология в схемах: Навчальний посібник / М.С. Гончаренко - Харків: «Бурун Книга», 2005 - 207 с.
18. Помиткін Е.О. Психологія духовногорозвитку особистості: Монографія / Е.О. Помиткін. - К.: Наш час, 2005. - 280 с.
19. Практикум по психологии здоровья /Под ред. Г.С. Никифорова - М.; СПб; Н. Новгород и др., 2005. - 351 с.

Надійшла до редакції 08.05.2007р.